

століть. – Мюнхен, 1952. – 140 с.

58. *Гайдук В.П.* Диалог России с Ватиканом на рубеже XIX–XX веков // Новая и новейшая история. – М., 1998. – №6. – С.36-47.

59. *Zgórnjak M.* Podstawy społeczne powstania 1830–1831 roku na Litwie, Białorusi i Ukrainie // Struktury ruchu ideologicznego XVIII–XIX wieku. Prace historyczne / Pod red. H.Kozłowski-Sabatowskiej. Zeszyt 78. – Warszawa, Kraków: PWN, 1986. – S.90-97.

60. *Przubył J.* Kamieniec Podolski, albo trylodia na nowo przeżywana. – Wrocław, 1998. – S.51.

61. *Spież J.* Dominikanie w Kamiencu Podolskim // Pasterz i Twierdza. Księga Jubileuszowa Dedykowana Księdzu Biskupowi J.Olszańskiemu, Ordynariuszowi Diecezji w Kamiencu Podolskim / Pod. red. J.Wolczanskiiego. – Kraków, Kamieniec-Podolski, 2001. – S.249-275.

62. *Бовуа Д.* Битва за землю в Україні, 1863–1914. Поляки в соціо-етнічному конфлікті. – К.: Часопис “Критика”, 1998. – 334 с.

Резюме

В статье рассмотрено научные работы украинских и зарубежных историков и показано их вклад для изучения роли, которую играла Римско-Католическая Церковь на Правобережной Украине, и в частности на Подолии в 1793–1914 гг.

Ключевые слова: Римско-Католическая Церковь, Подолия.

Одержано 18 жовтня 2005 р.

УДК 371(05)(477):821.162.2'06

С.Е.Баженова

“УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА” В ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ НА ШЛЯХУ ВІД РОМАНТИЗМУ ДО РЕАЛІЗМУ (40–60-ті рр. ХІХ ст.)

В статті охарактеризовано суспільно-економічне становище Правобережної України у 60–40-ті роки ХІХ ст., обґрунтовано витoki реалізму в “українській школі” в польській літературі.

Ключові слова: Правобережна Україна, романтизм, реалізм, “українська школа” в польській літературі, історія України.

Які проблеми і чинники стали об’єктивними умовами переходу від романтизму до реалізму у висвітленні історії України в творчості представників “української школи” в польській літературі? Спеціальних

досліджень з даної проблеми немає, хоча поверхово нею займалися Д.Бовуа¹, Е.Мельник², С.Баженова³, Л.Баженов⁴ та інші.

Дана стаття є першою спробою показати вплив суспільно-економічного становища Правобережжя у 40–60-х рр. на перехід літератури “української школи” від романтизму до реалізму у висвітленні історії України.

Перша чверть століття після повстання 1830–1831 років була періодом політичного утиску, який відповідно позначився на долі культури. Хоча слід відзначити, що саме в цей час народилися “Пан Тадеуш” А.Міцкевича, “Беньовський” Ю.Словацького, “Небожественна комедія” З.Красінського та інші твори, які стали окрасою не тільки польської, а й світової літератури. Тоді ж плідно працювали Шопен і Михайлівський.

Процес розвитку капіталістичного ладу означав в такій сільськогосподарській країні як Польща, в тому числі й Правобережна Україна, хоч вона офіційно увійшла до складу Російської імперії, прийняття культурологічних ідей через місто. В добу Просвітництва цю функцію виконувала Варшава, в першу чверть ХІХ ст. – Варшава, Вільно і Кременець. Однак їх значення як центрів значно погіршилось після листопадового повстання. Вищі навчальні заклади були ліквідовані, єдиний університет у Кракові – реорганізований. Преса зазнавала утисків цензури і тільки в деяких осередках (Познань 1840–1845, Краків і Львів 1845) могла вільно розвиватись. Такою ж була ситуація з видавництвом книг і театральною справою.

Суспільна еліта, що знаходилась в еміграції, могла вільно творити і друкуватись, однак їх твори доходили в Польщу з великими труднощами. Поступово, з плином років вона все слабше реагувала на злободенні проблеми краю.

Не могло розвиватись і культурне меценатство. В середовищі великої буржуазії, в основному німецького і єврейського походження, лише одиначки поступово звертались до культури. Матеріальною опорою для письменства, преси, мистецтва була, як і колись, шляхта. Кілька великих аристократів – Едвард Рачинський, Титус Дзялинський, Олександр Пшездецький ще намагались вирішувати якісь наукові проблеми, але жоден з них не міг уже створити міцного осередку культурного життя. Абонентами журналів, основними покупцями книжок була також шляхта, що приїздила до міст на карнавали, ярмарки й контракти, і уже не дивно, що повість, новела, театральні постановки звертаються до її, власне, прошарку, її смаків та зацікавлень. Висока література ще затримується на селі в магнатських родинях та в салонах високих державців.

Поезія не доходить до народу, хіба що обхідними шляхами, як то костельні або солдатські пісеньки. Скромні газетки були призначені для людей, які зможуть їх прочитати.

В цей час спостерігаються зміни в творчому середовищі. Літератори, журналісти, артисти, наукові працівники у своїй більшості уже не шляхта, а інтелігенція досить маловідомого та неможливого походження. Цей прошарок стає носієм демократичних поглядів і активно виражає їх у своїй творчості: чи то коли нагадує пануючим класам про їх обов'язок перед народом, чи коли стає поруч з народом до боротьби за його права. Занепад меценатства і осередків наукового життя призвів до занепаду точних наук, техніки, мистецтва. Могли розвиватись лише ті напрямки, які не вимагали великих інвестицій: філософія, література, музика, в яких польська культура хоча й мала непересічне значення, однак розвивалась односторонньо.

Література, зокрема поезія, відразу після повстання продовжувала залишатись романтичною, проте стала сильно заполітизованою: вільна форма і вся патетика були віддані на службу народній справі. Оборона прав народу і пробудження любові до Вітчизни, критика народних вад і визначення обов'язків Поляка – це витoki великої еміграційної поезії, всіх творців якої назвуть пізніше “проказами” – Міцкевич, Словацький, Красінський. Усі вони прагнули якнайкраще прислужитися улюбленій справі, хоча кожен розумів її по-своєму. Для Міцкевича головним завданням було самовдосконалення як варіант служіння Польщі і справі свободи у світі. Для Словацького головною політичною проблемою від Кордіана аж до “Відповіді автору трьох псалмів” є засудження шляхти, яка зрадила листопадове повстання і далі веде Польщу до загибелі. Красінський вбачав порятунок у зверненні до шляхетсько-християнських цінностей. Кожен з “пророків” мав своїх прихильників в еміграційних колах, а також в краї. Вони сподівались знайти впевненість в поезії своїх геніїв, почерпнути з неї політичні вказівки на довгі десятиліття.

З любові до Батьківщини, з драматичної долі народу народжувались тоді чудові, хоча і такі різні твори. Серед них “Пан Тадеуш” – неповторна візія давньої Польщі, що уже відходила у небуття, але несла в собі зародок нової Польщі. Їдкий памфлет на царських приборчників у багатьох сценах III частини “Дзядов”.

Казкові сцени поем, драм Словацького містять відчутний політичний підтекст. Змальована як в кривому дзеркалі візія майбутньої соціальної революції в “Небожественній комедії” Красінського. Перше покоління читачів холонуло, читаючи політичні заклики в тих творах. І сьогодні нас захоплює майстерність в описах природи в “Панові Тадеуші”, віртуозність дигресії в “Беньовському” Словацького. Чуттєвістю і артистичністю цієї поезії живе Польща і в наш день.

Після листопадового повстання, під контролем цензури на перший

план виступає консервативний, угодівський і старошляхетський напрямки в літературі. В історичній повісті (Г. Жевуський), чи в римованій поемі (В. Поль) прославляються старосвітські звичаї, висміюються чужоземні досягнення і, навіть, сам поступальний розвиток.

Особливу позицію займав Фредро, котрий, власне, в 1832–1835 роках написав 4 найкращі свої комедії з “Помстою” на чолі. Фредро був консерватором і угодівцем, але вмів так лагідно кепкувати з шляхетських звичаїв, що не викликав у них обурення. Правда, це його не вберегло від нападок демократів і змусило припинити писати, що стало чималою втраченою для польської культури.

Наростання революційної ситуації після 1840 р. надихнуло молодше покоління літераторів стати виразником народних інтересів. “Циганерія варшавська”, як їх називали, відкидала салонну літературу, протестувала проти облуди буржуазії і штучності міського життя, шукала правди і моральності на лоні природи, серед людей. Встали на охорону простого селянина Ю. Крашевський, Ю. Коженівський. А з антишляхетськими памфлетами виступив А. Марцинківський. З середовища “варшавської циганерії” вийшов також Ципріан Каміл Норвід, який залишив Польщу в 1846 році.

Від романтизму відділяється новий літературний вид – соціальна повість. Її головними представниками стали Юзеф Ігнаці Крашевський і Юзеф Коженівський, які писали свої твори з позицій позитивізму. Їх праці несуть в собі риси романтизму, але вони вказують і на трагічність долі простої людини, відбивають зміни, що відбуваються в шляхетському середовищі під впливом нових економічних обставин; розорення одних і збагачення інших представників шляхти, нові життєві шляхи незалежної шляхетської молоді. Конкурують з ними повісті Т. Т. Єжа (Зигмунта Мілковського), налаштовані дуже демократично. Вони пропагували незалежність Польщі, однак недостатньо впливали на уклад шляхетського життя. Завдяки їм значно розширювалось коло читачів.

Польське суспільство в післяповстанський період відійшло від традиційних феодальних структур, але йому було ще далеко до структур буржуазного типу. Шляхта уже не була замкнутим класом, її маєтки скуповують люди прості, але заможні, однак поки це поодинокі випадки. До економічних справ беруться і аристократи, переважно по-дилетантськи⁵, промисловість і торгівля залишаються, в основному, в руках німецької буржуазії і євреїв⁶, почасти сполонізованих. В світі чиновників і адвокатів знаходить собі місце декласована шляхта, а селянин не може піднятися вище посади лісника і т. д. З декласованої шляхти походить більшість католицького духовенства.

Нові міські установи: контори, фабрики, залізниці поповнюють люди найрізноманітнішого походження: тут серед робітників можна зустріти і декласованого шляхтича. Подібні процеси проходили і на Правобережній Україні, де польська меншина складала значний соціальний прошарок. Не дивлячись на погіршення соціально-економічного і політичного становища польської меншини в Правобережній Україні в зв'язку з репресіями з боку царату, вже в середині 30-х років XIX ст. в її складі утворилися осередки польського національно-визвольного руху конспіративної організації “Віра, надія, любов” (керівник Каспер Мошковський)⁷. Це угруповання увійшло згодом до розгалуженої в Польщі, Литві та Україні “Спілки польського народу” (керівник Шимон Конарський)⁸. Проте діячі даного підпільного формування на Поділлі, Київщині й Волині не зробили належних висновків з поразки повстання 1831 р. і, всупереч намаганням Ш.Конарського революціонізувати та демократизувати тут польський визвольний рух, рішуче відмовилися від цього й продовжували залишатись на відверто консервативних позиціях.

Не змогли їх здолати численні емісари польської політичної еміграції країн Західної Європи, які зачастили на Правобережну Україну у 40–50-ті роки XIX ст.

Загалом польський конспіративний рух 30–50-х рр. XIX ст. все-таки повільно радикалізувався і створив підґрунтя для чергового виступу поляків Правобережної України на підтримку повстання в Королівстві Польському. Вже в 1861 р. католики м.Кам'янця-Подільського провели в домініканському костюлі панахиду по жертвах польського повстання 1831 р. у Варшаві⁹. Наступного року польське дворянство краю звернулось до імператора Олександра II, як до реформатора, з офіційним маніфестом, в якому, зокрема, наголошувалося, що “Дворяни Подільської губернії залишаються вірними основній польській ідеї... і тому бажають співробітничати з Польщею”, й вимагали адміністративного приєднання Поділля до Королівства Польського¹⁰. У відповідь режим розпустив Подільські губернські дворянські збори, київський генерал-губернатор зажадав “подбати про повне витравлення польського духу в Південно-Західному краї”¹¹. Завчасні репресії самодержавства проти місцевої польської меншини не дали їй змоги організувати збройну боротьбу на Поділлі під час повстання 1863–1864 рр. в Польщі. Однак, на його підтримку вона проводила маніфестації, відповідну пропаганду, збирання коштів і зброї, формування підпільних повстанських осередків, делегування місцевих поляків у військо Королівства Польського тощо¹².

Поразка січневого повстання 1863 р. і його відлуння у Правобережній Україні змусили місцеву польську общину докорінно переглянути своє

ставлення до українського народу, шукати порозуміння і компромісів у співіснуванні з ним та засобів виходу з соціально-політичної ізоляції. Протягом другої половини ХІХ ст. з'явилося нове покоління діячів польської меншини, яке всупереч консервативним колам аристократії й римо-католицького духовенства доклало чимало зусиль для нормалізації україно-польських відносин¹³.

Активна участь поляків Правобережної України й, зокрема, Поділля в польському національно-визвольному русі ХІХ ст., їх опозиція до російського самодержавства, прагнення зберегти в регіоні панівну роль й сподівання на реставрацію Речі Посполитої в кордонах 1772 р., неминуче викликали стосовно них відчутну репресивну політику з боку офіційної влади. Так, після розгрому повстання 1831 р. на Поділлі були скасовані дії положень Литовського статуту (1840 р.), ліквідовані польські навчальні заклади різного рівня (Кременецький ліцей, гімназії, парафіяльні училища та школи), повністю скасована греко-католицька церква (1839 р.), закрито 19 костельів і 12 монастирів (залишено 92 римо-католицьких храмів, 69 каплиць і 6 монастирів)¹⁴, заборонено вживання польської мови у державних установах та діловодстві¹⁵, не дозволялось зберігати для особистого використання, ввозити з-за кордону й поширювати польську літературу антисамодержавного спрямування¹⁶.

Натомість впроваджувалась політика зросійщення краю: російська мова ставала основною в усіх установах і в спілкуванні громадян, були засновані російські гімназії та інші освітні заклади, російська православна церква отримала найширшу підтримку й перетворилась в знаряддя боротьби з римо-католицькою конфесією та польською общиною взагалі.

Здійснюючи заходи по деполонізації польської меншини, царський уряд одночасно став на шлях ліквідації її шляхти, яка у своїй більшості була бідною і безземельною і мало чим відрізнялась від становища місцевих селян¹⁷. 19 жовтня 1831 р. імператором Миколою І було видано Указ "Про однодвірців та громадян у західних губерніях", згідно з яким особи, що не подали документів і не мали відповідних постанов дворянських депутатських зібрань щодо дворянства, зараховувались до податних станів однодвірців чи громадян (у містах). До кінця 1833 р. у Подільській губернії було переведено з шляхти у стан однодвірців 30259 і у стан громадян – 1762 особи¹⁸. Протягом 1834–1845 рр. у податні стани зараховано 36792 особи¹⁹, а за період діяльності новоствореної Центральної геральдичної комісії у Києві під головуванням генерал-губернатора Д.Г.Бібікова у 1839–1845 рр. дворянства було позбавлено ще 8950 шляхетських родин²⁰. Поступово ця декласована верства майже повністю розчинилася у місцевому селянському середовищі й була деполонізована.

Крім того, царський уряд проводив у 30–50-х роках XIX ст. цілеспрямовану політику обмеження і зменшення польського поміщицького та римо-католицького землеволодіння на користь російського і православної церкви. В 1832 році створюються спеціальні комісії для конфіскації земель, майна і капіталів у польських повстанців. Ними в Правобережній Україні було секвестровано 1124 маєтки з приналежними до них землями й 156226 селянами-кріпаками, які в переважній більшості були переведені у розряд державних²¹. Правда, уже протягом 1839–1842 рр. імператор Микола I помилував 128 польських поміщиків-повстанців Правобережжя і повернув їм забрану державою власність. Водночас, з метою обмеження економічного впливу в Україні польського капіталу в 1839 році у м.Бердичеві було ліквідовано агентство Польського банку і натомість створено у Києві контору російського державного банку, на який покладено обов'язок здійснювати усі фінансові розрахунки польських підприємців і землевласників²².

Поразка польського повстання 1863 року викликала хвилю репресивної політики царизму проти місцевої полонії, яка до початку XIX ст. відзначалася особливою активністю. Зокрема, у Правобережній Україні було звільнено з державної служби майже всіх поляків, заборонено викладання польською мовою навіть у приватних освітніх закладах, поширювати книги польською мовою з історії та культури Польщі (протягом 60–80-х років XIX ст. за розповсюдження польської нелегальної літератури притягнуто до суду понад 110 осіб в м.Кам'янці-Подільському)²³, ліквідовані римо-католицький капітул, консисторія, духовна семінарія, наступного року – Подільська дієцезія, до 1870 року в губернії закрито 5 монастирів (залишено один у м.Вінниці), 26 костьолів і каплиць²⁴. Вживались також і економічні санкції. У 60–70-ті роки XIX ст. на Правобережній Україні конфісковано у польських поміщиків 600 маєтків з 170001 десятинами землі, у тому числі по Поділлю – 133 маєтки з 51261 десятинами землі²⁵, з грудня 1865 р. полякам було заборонено в даному регіоні купувати землю у власність, окрім отримання її у спадок, у січні 1864 року введено спеціальний податок у розмірі 10% від річного прибутку польських землеволодінців у краї, який в 1868 р. зменшено до 5% і збережено до початку XX ст. За рахунок цього, за образним висловом сучасників, “нечуваного податку на національність”²⁶ утримувались військові суди, арештовані й заслані до Сибіру поляки. Фактично ж ці побори мали за мету призвести до економічного занепаду місцеві господарства поляків²⁷. Проте з 70-х років XIX ст. царський уряд дозволив їм купувати землю в Україні (розміром не більше 60 десятин), що певним чином призвело до стабілізації становища польської меншини на початку XX ст.

40–50-ті роки XIX ст. були періодом загострення соціальних протиріч не тільки у власне польських землях, а й у Правобережній Україні, що стало наслідком кризи феодально-кріпосницької системи.

В боротьбу проти феодалізму включаються селянські маси і ремісники. Загострення соціальних протиріч супроводжувалось наростанням в народних масах прагнення до відновлення національної незалежності. В 1846–1848 рр. в країні спостерігається новий підйом національно-визвольного руху. Особливої гостроти соціальні протиріччя досягають на кінець 50-х років. Вони переплітаються з боротьбою за національне визволення і призводять до повстання 1863 р. в Королівстві Польському, найбільш розвинутій в економічному і культурному плані частині Польщі.

В історії польської літератури 40–50-ті роки були перехідним етапом, що характеризувався складним переплетінням романтичного і реалістичного напрямку, який тільки зароджувався.

Револьюційний романтизм, який довгий час був володарем дум читачів, продовжує в той час залишатись ведучим методом для багатьох відомих поетів, що проживали як в еміграції, так і в самій країні (Ю. Словацький, Р. Бервінській, С. Гоцинський та ін.)²⁸.

Дійсність 40–50-х рр. ставить перед письменниками нові проблеми: становище селянина, його класовий конфлікт з поміщиком; життя міської бідноти, ремісників, що поступово займають все більше місця в суспільстві; декласація шляхти і поповнення нею інших прошарків суспільства; перехід на все більш консервативні позиції польської аристократії, її моральний занепад і т.д.

Ми не стверджуємо, що всі ці проблеми були абсолютно чужими романтизму. А. Міцкевич²⁹, Ю. Словацький³⁰, С. Гоцинський³¹ прагнули висвітлити у своїх творах тяжкий стан селянства, його ненависть до поміщиків, а також процеси, які відбувались в середовищі шляхти по мірі проникнення в село капіталістичних відносин. Звернення до соціальної проблематики тягло за собою формування реалістичних елементів в творчості письменників. Однак, романтики ще не усвідомлювали закономірностей життя суспільства, вони могли лише “вгадувати його таємниці”³², тому соціальні проблеми набували в їх творчості суб’єктивного вираження.

Між тим, нові проблеми, висунуті дійсністю 40–50-х рр., а разом з ними і нові соціально-психологічні типи, вимагали свого глибокого осмислення і аналізу. Головним завданням літератури того часу стає змалювання соціальної дійсності в її контрастах і протиріччях, а також життя простих людей і їх внутрішнього світу.

У 40–50-ті рр. у польській літературі починає формуватись реалістичний метод, що дозволяв письменникам проникнути в саму суть явищ,

пізнати приховані механізми подій, закономірності життя суспільства. Замість героїв з абстрактними рисами характеру поступово з'являються реалістичні образи людей, чії думки, почуття, вчинки мотивуються часом, середовищем, історичними обставинами.

З появою нових форм і методів відображення дійсності відбуваються зміни в системі жанрів. Зникає псевдокласична трагедія, історична і романтична драма, які втратили своє значення в нових умовах. І лише романтична поема і лірика зберігають актуальність, і в цілому поезія поступається місцем прозі. А з прозаїчних жанрів на 40–50-ті рр. XIX ст. припадає процес утвердження роману. Однак, він вже не містить ні сентиментальних тонів, ні історичної тематики, яку створювали тоді Ю.У.Немцевич, Ф.Бернатович та інші. Ведучими стають побутовий і соціально-побутовий романи, автори яких намагаються перемогти умовність і схематизм прийомів авантюрного чи любовно-авантюрного стилів, беручи в основу сюжетної побудови не серію “пригод” героїв чи їх абстрактно-умовних любовних переживань, а реальні соціально-психологічні колізії, які породжуються побутом і мораллю суспільства, тими соціальними процесами, які в ньому відбуваються.

Поразка повстання 1830–1831 рр., а також народні виступи у Польщі 1848 р., активний процес формування української нації неминуче позначилися на світоглядних позиціях прогресивної польської інтелігенції, доля якої була пов'язана життям і творчістю з Україною. Саме вони створили “українську школу” в польській літературі, яка еволюціонувала то вліво, то вправо, то консолідуючись, то розпадаючись, і проіснувала до початку XX ст., а її відлуння збереглося і розвинулося в нинішній Польщі³³.

Якісно новим здобутком “української школи” в польській літературі другої половини XIX ст. стала українофільська діяльність Ю.І.Крашевського, М.Грабовського, А.Марцинківського, Ю.Ролле, Г.Жевуського, З.Мілковського (Т.Єжа), Ю.Коженювського та ін³⁴. Українська тематика в їх творчості посідала чільне місце і своєю вагомістю вельми прислужилась поліпшенню добросусідських взаємин, заклала міцний фундамент їх подальшого розвитку і вдосконалення аж до нашого часу. В більш широкому плані, завдяки єдності і українським тенденціям, польська література даного періоду здобула собі визнання усїєї цивілізованої Європи³⁵.

Таким чином, у XIX – на поч. XX ст. в Правобережній Україні склалася своєрідна ситуація: з одного боку, російське самодержавство прагнуло всіляко зменшити соціально-економічний, політичний та ідеологічний вплив польської меншини й, отже, закріпити своє право за даним регіоном, розчистити шлях до його русифікації. З другого – місцева польська меншина намагалася обґрунтувати своє існування і необхідність свого

верховенства над українцями й іншими етнічними групами краю, сподівалась на повернення Поділля, Волині й Київщини як “східних кресів” до складу Польщі, прагнула ідеалізувати “цивілізаторську”, “культуртрегерську” місію колишньої Речі Посполитої в українських землях³⁶.

Такий погляд на Правобережну Україну й інші, так звані, “креси” повністю відповідав духу тодішньої польської історичної науки, яка, спираючись на науковців з місцевих поляків, у першій половині XIX ст. взяла в свої руки ініціативу регіонального дослідження Київщини, Волині й Поділля, випередивши в цьому російських та українських колег. Упереджені погляди більшості польських істориків і краєзнавців того часу на Поділля, Волинь і Київщину певним чином корегувалися діяльністю та творчістю “української школи” в польській літературі 20–80-х рр. XIX ст.³⁷, яка в 40-х рр. стала на шлях реалізму. Об’єктивними причинами переходу стали: поразки листопадового повстання 1830–1831 рр. та революцій 1848 року в ряді країн Європи; проникнення капіталістичних відносин у суспільство, репресії з боку царату (посилення цензури, декласація шляхти). Звернення до реалістичного показу життя українського народу, його проблем, побуту, сприяло зближенню взаємовідносин між польським і українським народами в період становлення української нації.

Примітки

1. *Beauvois D.* Polacy na Ukrainie. 1831–1863. Szlachta polska na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie. – Paryż, 1988; Переклад українською мовою: *Бовеа Д.* Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). – К., 1996.
2. *Мельник Е.М.* Поразка польського повстання 1830–1831 рр. і посилення русифікації на Поділлі // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Зб. наук. праць. – Хмельницький, 1990. – С.167.
3. *Баженова С.Е.* Юзеф Ролле. – Кам’янець-Подільський, 2002. – С.39.
4. *Баженов А.В.* Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – поч. XX ст. – Хмельницький: Доля, 1995 – С.101.
5. *Rolle J.* Ostatni dragomani Rzeczypospolitej // Swiat. – 1892. – nr.6-7.
6. *Kieniewicz S.* Historija Polski. – Warszawa: Panstwowe wydawnictwo naukowe, 1970. – S.284.
7. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДА України). – Ф.252 – Оп.1. – Спр.86. – Арк.104-107; Спр.109. – Арк.1-43; Спр.227. – Арк.32-35.
8. Там же. – Ф.470. – Оп.1. – Спр.86. – Арк.1-7; Спр.88. – Арк.2-15; Спр.181. – Арк.31-37.
9. Кам’янець-Подільський державний архів (далі – К-ПДА). – Ф.228. – Оп.1. – Спр.3495. – Арк.2-3.

10. Там же. – Ф.228 – Оп.1. – Спр.2414. – Арк.1-5.
11. Там же. – Ф.228 – Оп.1. – Спр.2414. – Арк.5.
12. *Мазурик Є.В.* О педагогической деятельности Н.И.Пирогова в Каменце-Подольском // Советское здравоохранение. – 1981. – №9. – С.78-79.
13. *Баженова С.Е.* Названа праця. – С.38.
14. К-ПМДА. – Ф.675. – Оп.2. – Спр.5. – Арк.5-20.
15. *Мельник Е.М.* Названа праця. – С.167.
16. ЦДА України. – Ф.442. – Оп.833. – Спр.160.
17. Нариси історії Поділля. На допомогу вчителю / Авт.: Л.В.Баженов, І.С.Винокур та інші. – Хмельницький: Облполіграфвидав, 1990. – С.89.
18. *Beauvois D.* Названа праця.
19. Там же. – С.121.
20. Там же. – С.125.
21. *Баженова С.Е.* Названа праця. – С.39.
22. *Турчинович О.* История сельского хозяйства России от времен исторических до 1850 г. – СПб., 1852 – С.42.
23. ЦДА України. – Ф.317. – Оп.1. – Спр.1432. – Арк.1-7.
24. К-ПМДА. – Ф.228. – Оп.1. – Спр.2414. – Арк.1.4.
25. Do dziejów Kamieńca Podolskiego (Z papierów pozostałych po śmierci pana dr. Antoniego J. (Rolle) // Przewodnik naukowy i literacki – Lwów, 1907. –Т.XXXV. – Nr.2. – S.120-142.
26. *Bobrowski T.* Pamiętnik mojego życia. – Warszawa, 1972 – Nr.22. – S.110-115.
27. *Бовуа Д.* Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціоетнічних конфліктах. – К., 19989. – С.26.
28. *Kalemka S.* Wielka emigracja. – Warszawa, 1971. – S.378.
29. *Sudolski Z.* Mickiewicz. Opowieść biograficzna. – Warszawa, 1997.
30. *Sudolski Z.* Słowacki. – Warszawa, 1996; *Баженова С.* Юліуш Словацький і Україна. – Кам'янець-Подільський, 2004.
31. *Баженова С.* Северин Гощинський – представник “української школи” в польській літературі 20–40 рр. XIX ст. // Наукові записки. Серія: Історія. Тернопільський державний педагогічний університет ім. В.Гнатюка. – Тернопіль, 2002 р. – С.103-106.
32. *Поспелов Г.Н.* Спорные вопросы // Вопросы литературы”. – 1958. – №3. – С.104.
33. *Кирчів Р.Ф.* Українітка в польських альманахах доби романтизму. – К., 1965. – С.15-40.
34. *Баженов Л.В.* Названа праця. – С.101.
35. *Козак С.* Біля джерел польського українофільства // Вітчизна (Київ). – 1967. – №6. – С.166.

36. *Потульницький В.А.* Українська світова історична наука: Рефлексії на межі століть // Укр. істор. журн. – 2000. – №1. – С.9.

37. *Баженов А.В.* Названа праця. – С.101.

Резюме

В статтє дана характеристика общественно-економичного положення Правобережної України в 40–60-е годы XIX в., показаны истоки реализма в “украинской школе” польской литературы.

Ключевые слова: *Правобережная Украина, романтизм, реализм, “украинская школа” в польской литературе, история Украины.*

Одержано 25 жовтня 2005 р.

УДК 930.1(477)“1917-1920”:355

В.Парандій

ПРОБЛЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 рр.

Здійснюється аналіз історіографічної бази проблем військового будівництва часів національно-демократичної революції 1917-1920 рр. Запропонована її періодизація та презентовані основні результати досліджень.

Ключові слова: *військова історія, національно-демократична революція, історіографія.*

Поглиблене вивчення вітчизняної військової історії важливе з погляду її становлення як науки, оскільки через низку обставин об’єктивного та суб’єктивного характеру на теренах України вона розвиватися просто не могла. Найголовніша причина полягала в політичному статусі України в часи її перебування у складі СРСР, а також пов’язана з цим відсутність спеціальних наукових установ, які б розробляли проблематику національної військової історії. Існуючі наукові інституції загальносоюзного значення не приділяли їй належної уваги, а якщо і торкалися її у контексті інших проблем, то надто тенденційно. Як наслідок, проблема українського військового будівництва періоду відродження національної державності на початку ХХ ст. у вітчизняній історіографії розкрита ще далеко не повно.